

სამოქალაქო საზოგადოების როლის განსაზღვრა განვითარებად სახელმწიფოებში

მარიამი ბაზერაშვილი
მოწვეული ლექტორი,
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი სეუ

აბსტრაქტი

სამოქალაქო საზოგადოება არის პლაცდარმი დემოკრატიული ღირებულებების შესაქმნელად. სამოქალაქო საზოგადოების დეფინიცია გვამცნობს, რომ მისი მთავარი დანიშნულება არის თვითწარმოქმნადი ჯგუფისთვის კონკრეტული საკითხის განვითარება, რაც საბოლოო ჯამში სახელმწიფოს სასიკეთოდ აისახება. საუკუნეების მანძილზე მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობები სხვადასხვა ჭრილში ვითარდებოდა, დღესდღეობით კი, სხვადასხვა სამართლებრივი ნორმები არეგულირებენ მათ ურთიერთკავშირს. საუბარი, ჯერ კიდევ წინა საუკუნის ბოლოს დაიწყო, როდესაც სახელმწიფოები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ დასაწყისისთვის დემოკრატიულ სახელმწიფოებს ან დემოკრატიის გზაზე მყოფ სახელმწიფოებს ერთმანეთთან არ უნდა ეომათ. მაგრამ საკითხავია დემოკრატიული ღირებულებები და მისი ფასეულობის არსი როგორ განისაზღვრება. ჩვენ შეიძლება ვსაუბრობთ, რომ მნიშვნელოვანია თანასწორი და თავისუფალი გარემოს შექმნა, თუმცა ამ ყველაფერს მხოლოდ სახელმწიფო ვერ დააწესებს თუ მოქალაქეების გარკვეული თანხმობა და მათი ქმედებები ურთიერთკავშირში არ ებმება. კერძოდ, მოქალაქეებს მიეცათ იმის შესაძლებლობა, რა თქმა უნდა, კანონის ფარგლებში, რომ მიიღონ სხვადასხვა მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, რომელიც რეალურად, არა მხოლოდ, მათ, კონკრეტულ ჯგუფს დაეხმარება, არამედ სახელმწიფოებც იქონიებს პოზიტიურ ჭრილში გავლენას. დღესდღეობით იქმნება არაერთი გაერთიანება, ყველაზე პოპულარული არასამთავრობო ორგანიზაციებია, რომელთა ძირითად არეალს განსაზღვრას სახელმწიფოს შიგნით მაქსიმალურად ადამიანის უფლებების დაცვა, ინფორმაციული თვალსაზრისით ცნობიერების ამაღლება სხვადასხვა მიმართულებით და ა.შ. უნდა დავამატოთ, ისიც, რომ საკმაოდ მნიშვნელოვან ბიძგს წარმოადგენს სოციუმში არასამთავრობო სექტორი, განსაკუთრებით ცენტრალურ ევროპასა და აშშ-ში. გარდა არასამთავრობო ორგანიზაციების, რომელიც ძირითადად კერძო სექტორში ფუნქციონირებს, ადგილობრივ დონეზეც, ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან იქმნება სხვადასხვა გაერთიანებები, სადაც ჩართულნი არიან ადგილობრივად მოსახლეობა და რეალურად, ეს ხდება მაგალითი, იმის, რომ ხელისუფლებას აინტერესებს მოსახლეობის აზრი და გარკვეული ინიციატივების საფუძველზე აქვს ხალხის ჩართულობით გავლენა. ეს ბოლო კონკრეტული მიდგომა, პრაქტიკაში, ცოტა რთულად გასატარებელია განვითარებადი სახელმწიფოებისთვის, რადგან ისინი ამ ეტაპს ჯერ კიდევ გადიან. შესაბამისად, განვითარებად სახელმწიფოებში, უფრო აქტუალური და ქმედითუნარიანი არის არასამთავრობო სექტორი. დამატებით, სამოქალაქო საზოგადოების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს მედია, რომელსაც დიდი ზეგავლენა აქვს სახელმწიფოს შიგნით არსებულ მოსახლეობაზე. თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რაც უფრო დამოუკიდებელი და გამჭირვალეა მედია, მით უფრო მეტად ვრცელდება ჯანსაღი და სწორი ინფორმაცია, რომელიც არის მნიშვნელოვანი გასაღები საზოგადოების ფორმირებისათვის კონკრეტულ საკითხებზე.

საკვანძო სიტყვები: სამოქალაქო საზოგადოება, სამართლებრივი ნორმები, არასამთავრობო ორგანიზაცია, მედია.

შესავალი

სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ ქართულ წყაროებში მწირი ინფორმაცია არის წარმოდგენილი, რის საფუძველზეც რთულია მისი მნიშვნელოვანი არსის გააზრება. ძირითადად, ინფორმაცია გვხდება არასამთავრობო ორგანიზაციების მიერ შემოთავაზებულ სტატიებში, რომელსაც, სამწუხაროდ ნაკლები გამოხმაურება გააჩნია. იქიდან გამომდინარე, რომ სამოქალაქო საზოგადოების ფუნქციონირება საკმაოდ აქტიურია დემოკრატიულ სახელმწიფოებში, ცდილობენ სხვადასხვა მექანიზმებით დაანახონ და შესთავაზონ განვითარებად ქვეყნებს, რაც გამოიხატება სხვადასხვა საერთაშორისო ფორუმების ჩატარებით, პრაქტიკების გაზიარებით ან უნივერსიტეტის დონეზე სასწავლო კურსების დამატებით, სადაც განხილულია სამოქალაქო საზოგადოების მნიშვნელობა. სამოქალაქო საზოგადოების აქტუალობა გამომდინარეობს მისი არსიდან, რაც გულისხმობს მოქალაქეთა ჩართულობის გაძლიერებასა და სახელმწიფოს შიგნით ძლიერი ინსტიტუტების მშენებლობას. განვითარებულ სახელმწიფოებში, როგორც არის დასავლეთ ევროპა და აშშ, სამოქალაქო სექტორი მძლავრად მუშაობს და არსებობს არაერთი რიგი გაერთიანება, რომელიც წარმოდგენილია კლუბების სახით. განვითარებად სახელმწიფოებში, მსგავსად ჩვენაირ სახელმწიფოს, შედარებით ნაკლებად არის განვითარებული და სწორედ, აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია სამოქალაქო საზოგადოების პლაცდარმის გააზრება და გაძლიერება. დემოკრატიული საზოგადოების შესაქმნელად აუცილებელია ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან იყოს ხალხის აზრი გათვალისწინებული და შემდგომში, ამ აზრის საფუძველზე გადაწყვეტილებების მიღება თუ რეალურად რა სჭირდება ხალხს და რით შეუძლია სახელმწიფომ გაწიოს გარკვეული დახმარება. ერთის მხრივ, სახელმწიფოს აქვს გარკვეული ვალდებულებები, მსგავსად მოქალაქისა, შესაბამისად სამოქალაქო საზოგადოება არის ჯაჭვი ამ ორი ინსტიტუტის ურთიერთგასაძლიერებლად. ის, რომ სახელმწიფოს აუცილებელი ნორმაა, კერძოდ მთავრობის, საკუთარი მოქალაქის დაცვა და მათზე ზრუნვა, ასევე მოქალაქის ვალდებულებაა ჩაერთოს ისეთ პროექტებში, რომელიც ხელს შეუწყობს სახელმწიფოს განვითარებას. აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებმა განვითარებისთვის უამრავი რესურსი დახარჯეს და დღეს, სწორ კურსს ადგანან. გარკვეულ წილად ამაში ევროკავშირის დიდი წვლილია, თუმცა მათი მონდომება, რომ შეუქმნან მოსახლეობას გარემო, სადაც ყველა მათი ინტერესი დაცული იქნება, დასაფასებელია. ევროკავშირი, არის ეკონომიკური ორგანიზაცია, თუმცა მის წევრებს ავალდებულებს პოლიტიკურადაც ჰქონდეთ შექმნილი გარემო, სადაც დემოკრატიის მაღალი ხარისხი იქნება. აუცილებელია, იყოს ადამიანის უფლებები დაცული, შექმნილი იყოს პლურალური გარემო და რაც მთავარია, ადამიანის, კონკრეტული ინდივიდის უფლებები და მოსაზრებები იყოს ხელშეუვალი. ევროკავშირი აქტიურად არის ჩართული სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერებაში, რასაც ადასტურებს მიერ შემოთავაზებული დოკუმენტაციები და არაერთი სამიტი/ფორუმი, სადაც სახელმწიფოების წარმომადგენლები უზიარებენ ერთმანეთს საუკეთესო პრაქტიკებს, მოქალაქეთა გაძლიერების მიზნით. დამატებით, როდესაც ევროკავშირმა დაიწყო გაფართოება და მათ შორის, საქართველომაც გამოთქვა წევრობის სტატუსზე ინიციატივა, ევროკავშირმა სამოქალაქო საზოგადოების განვითარების მხრივ შეიმუშავა პროექტი, რომელიც ეხება, აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების მექანიზმს.

პროექტის აღწერაში წარმოდგენილია, რომ - აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების მექანიზმი არის ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტი, რომელიც მუშაობს აღმოსავლეთ პარტნიორობის (EaP) ექვს ქვეყანასთან, მათ შორის საქართველოსთან, რათა გააძლიეროს სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციები (სსო) და აქტივისტების როლი გაზარდოს. პროექტში განხილულია შემდეგი აქტივობები;

- სამოქალაქო საზოგადოებისთვის სწავლის შესაძლებლობები;
- სამოქალაქო საზოგადოების ყოველწლიური ჰაკათონები გამჭვირვალობის, ანგარიშვალდებულებისა და მონაწილეობისთვის ახალი იდეების და ინსტრუმენტების შემუშავებისთვის;
- სამოქალაქო საზოგადოების სტიპენდიები რეგიონიდან 120 სამოქალაქო საზოგადოების აქტივისტის მხარდასაჭერად. რეგიონული ქსელი და სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლების მონაწილეობა შესაბამის რეგიონულ და საერთაშორისო ღონისძიებებში.

პროექტის საერთო მიზანია აღმოსავლეთ პარტნიორობაში მონაწილეობითი და ინკლუზიური დემოკრატიის გაძლიერება. პროექტის მიზანია გააძლიეროს აღმოსავლეთ პარტნიორობის სსო-ების და აქტივისტების როლი და გაზარდოს პოლიტიკის შემუშავების პროცესებში და პოლიტიკის დიალოგში ჩართვის, რეფორმებისა და საჯარო ანგარიშვალდებულების ხელშეწყობა. აქედან გამომდინარე პროექტში ასევე განხილულია საბოლოო მოლოდინები;

- აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებისა და აქტივისტების შესაძლებლობების გაძლიერება, ჩაერთონ პოლიტიკის შემუშავების პროცესებში და პოლიტიკის დიალოგში, ხელი შეუწყონ რეფორმებს და საჯარო ანგარიშვალდებულებას, ხელი შეუწყონ ადგილობრივ დემოკრატიას, ადგილობრივ განვითარებას და ჩართონ მოქალაქეები საჯარო დებატებში;
- გააძლიეროს სსო-ების მუშაობის ანგარიშვალდებულება და გამჭვირვალობა. გააუმჯობესოს საზოგადოების იმიჯი სამოქალაქო საზოგადოების როლის შესახებ აღმოსავლეთ პარტნიორობაში.¹

სტატის სპეციფიკიდან გამომდინარე აუცილებელია განისაზღვროს შემდეგი მიზნები, კერძოდ დადგინდეს თუ რა როლი აქვს განვითარებად სახელმწიფოებისათვის სამოქალაქო საზოგადოების არსებობას და რამდენად უწყობს ხელს სამოქალაქო საზოგადოების გააქტიურება დემოკრატიის ღირებულებების დაცვაში. შესაბამისად შევიმუშავებთ მიზნებიდან გამომდინარე შემდეგი ამოცანები;

- შევისწავლოთ სამოქალაქო საზოგადოების ძირითადი არსი;
- განვსაზღვროთ სამოქალაქო საზოგადოების შემადგენელი სახეები;
- შევისწავლოთ აღმოსავლეთ ევროპის (ბალტიისპირეთის) სახელმწიფოების სამოქალაქო საზოგადოება;
- შევისწავლოთ საქართველოში არსებული სამოქალაქო საზოგადოება და დავადგინოთ რა გამოწვევების წინაშე დგანან ისინი.

---

¹ ევროკავშირის აღმოსავლეთ მეზობლები. აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების მექანიზმი.

1. სამოქალაქო საზოგადოების არსი

სამოქალაქო საზოგადოება - ფრაზა ხშირად გვხვდება მედიასა და პოლიტიკაში, თუმცა მისი სწორი დეფინიცია ნაკლებად არის წარმოდგენილი. მსოფლიო ბანკის მიხედვით, სამოქალაქო საზოგადოებაში იგულისხმება სხვადასხვა ორგანიზაციების გაერთიანება, კერძოდ; არასამთავრობო ორგანიზაციები, სათემო ჯგუფები, პროფკავშირები, ადგილობრივი ჯგუფები, საქველმოქმედო ორგანიზაციები, რელიგიური ორგანიზაციები, პროფესიული ასოციაციები და ფონდები. თავდაპირველად, ტერმინი პოპულარული წინა საუკუნის 80-იანი წლებიდან გახდა, როდესაც მოქალაქეთა გაერთიანება, მოძრაობა ეწინააღმდეგებოდა ავტორიტარულ რეჟიმებს, განსაკუთრებით ევროპის სახელმწიფოებში. სწორედ აღნიშნულმა ტალღამ დაუდო სათავე სამოქალაქო საზოგადოების შექმნას. შესაბამისად, "სამოქალაქო საზოგადოება არის თვითწარმოქმნილი, თვითგანვითარებადი და სახელმწიფოსგან ავტონომიურად დამოუკიდებელი ორგანიზმი, რომელიც ექვემდებარება საკანონმდებლო წესრიგს და მოიცავს, საზოგადოებრივ ცხოვრების ყველა სფეროში."

საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად სულ უფრო და უფრო აქტუალური ხდებოდა სამოქალაქო საზოგადოების იდეა და ჩართულობა ევროპის სახელმწიფოებისთვის. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისათვის, რომლებიც დგანან ლიბერალურ-დემოკრატიულ გზაზე. მათთვის სამოქალაქო საზოგადოება ასოცირდება სახელმწიფოს განვითარებასთან, რადგან მოქალაქის კმაყოფილება პირდაპირ კავშირშია სახელმწიფოს მიერ შეთავაზებული მაღალი ხარისხის მხრივ, ეს იქნება ჯანსაღი გარემო თუ დემოკრატიული ღირებულებები.

სამოქალაქო საზოგადოებაში ძირითადად მოიაზრება შემდეგი ტიპის გაერთიანება თუ აქტივობა:

- სამოქალაქო საზოგადოება არის ურთიერთობის ის ფორმა, რომელიც არ ჯდება ოჯახის სფეროში და ცალსახად მოაზრებულია საჯარო სივრცედ, რომელიც ცდება ახლობლურ, მეგობრულ თუ ნათესაურ კავშირებს;
- სამოქალაქო საზოგადოება გულისხმობს ისეთ სოციალურ აქტივობებს, რომელიც არ განეკუთვნება ბიზნესის სფეროს. შესაბამისად, სამოქალაქო საზოგადოების ორიენტირს არა მოგება წარმოადგენს, არამედ კონკრეტული სფეროს განვითარება სხვადასხვა სახით;
- ნებისმიერი სამოქალაქო საზოგადოების აქტივობა და სოციალური ურთიერთობა სახელმწიფოს კომპეტენციის მიღმა რჩება;
- ხშირს შემთხვევაში გასაკვირი და გასაოცარია, თუმცა სამოქალაქო საზოგადოებას განეკუთვნება პოლიტიკური პარტიები, თუმცა ამასთან დაკავშირებით განსხვავებული მიდგომები არსებობს, ნაწილი მიიჩნევს, რომ ის არ ექვემდებარება სამოქალაქო საზოგადოებას, ნაწილი კი პირიქით, რადგან ნებისმიერი პოლიტიკური პარტიის ამოცანად, პრაქტიკული თვალსაზრისით უნდა იყოს ხელისუფლებაში მოსვლის შემდგომ სახელმწიფოს განვითარება და ურთიერთობების არსებობა მოქალაქეთა მიმართ;
- სამოქალაქო საზოგადოების კიდევ ერთ მიმართულებას წარმოადგენს მასობრივი მედიასაშუალებები. ჩვენ ხშირად გვესმის ტერმინი, რომ მეოთხე ხელისუფლება სწორედ, რომ მედიაა. მედიას დიდი მნიშვნელობა აქვს სოციუმში, რადგან სწორედ ის

არის ერთადერთი მთავარი წყარო ინფორმაციის გავრცელების. მისი საშუალებით ხდება საზოგადოებრივი ინტერესების არტიკულირება და აგრეირება. მედიას აქვს ასევე დიდი ძალა იმ თვალსაზრისით, რომ არის დამაკავშირებელი ხიდი მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის;

- სამოქალაქო საზოგადოების მიმართულებას წარმოადგენს ასევე პროფკავშირები, რომელთა ძირითადი მიზანია კონკრეტულ პროფესიათა წევრების გაერთიანების საფუძველზე მოითხოვონ ან დააფიქსირონ საკუთარი მოსაზრებები თუ რა არის საჭირო მათი მიმართულების გასავითარებლად და რაშია საჭირო სახელმწიფოს მხრიდან დახმარება და სხვ.²

2. სამოქალაქო საზოგადოება აღმოსავლეთ ევროპაში

ცივი ომის დასრულება იყო მაუწყებელი ევროკავშირისთვის, რომ მეტი ნაბიჯები გადაედგა დემოკრატიის ხელშეწყობის მიზნით, პარალელურად აშშ-ს ამ მიმართულებით უკვე რიგი ნაბიჯები ჰქონდა გადადგმული. მის მიერ შემუშავებული მიდგომები და პოლიტიკა აღმოსავლეთ ევროპასა და დასავლეთს შორის თავდაპირველად სახელმწიფოს სპეციფიკიდან გამომდინარე განსხვავდებოდა. შეერთებული შტატები, ზოგადად აქცენტს სხვანაირად აკეთეს პოლიტიკურ ცვლილებების პროცესებზე ქვემოდან ზევით, ხოლო ევროკავშირისთვის მეტად მნიშვნელოვანი არის სტაბილური და დემოკრატიული ქვეყნის ინსტიტუტების მშენებლობა და შემდგომი განვითარება. შესაბამისად, აშშ მიდრეკილია, რომ მეტი აქცენტები გაკეთდეს პოლიტიკურ უფლებებსა და სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერებაზე, ხოლო ევროკავშირისთვის მნიშვნელოვანია დადგინდეს პრობლემები და ამ პრობლემის გადაჭრის გზებზე იმუშაოს.

ევროკავშირის ყველაზე გავლენიანი ბერკეტი რეგიონში დემოკრატიის ხელშესაწყობისთვის აღმოჩნდა მისი გაფართოების სტრატეგიები. ორგანიზაციამ მაქსიმალურად შეუწყო ხელი სახელმწიფოებს, რათა დაეჩქარებინათ სახელმწიფოს შიგნით არსებული რესურსების გამოყენებას და რიგი ნაბიჯების გადადგმას პოლიტიკური დღის წესრიგის უზრუნველსაყოფად. შესაბამისად, უკვე 21-ე საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოები მოიცვა და რიგი იმედები დაუტოვა სახელმწიფოებს, რომლებიც დღეს კიდევ ელოდებიან ამ ორგანიზაციაში გაწევრიანებას, მათ შორის საქართველოც.

ევროკავშირმა ასევე შეცვალა თავისი საერთო სტრატეგიები ადგილობრივ პრეფერენციებთან და მოთხოვნებთან უფრო მეტი ადაპტაციის სასარგებლოდ და გადავიდა „ერთი ზომით ყველასთვის შესაფერისი“ მიდგომებისგან. ეს აისახება სამოქალაქო საზოგადოების მხარდაჭერის სახელმძღვანელოში, რომელმაც მოიტანა პროცედურული ცვლილებები განაცხადის ზოგიერთი რთული პროცესის მოსაგვარებლად და აღმოსავლეთ პარტნიორობის უახლეს პრიორიტეტებში. სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერება არ არის მხოლოდ თვითმიზანი ევროკავშირისთვის, არამედ საშუალებაა, რომლის მეშვეობითაც უნდა განხორციელდეს ყველა პოლიტიკური და ეკონომიკური რეფორმა.³

² ბოროუსი, გ., აბაშიძე, ზ., მუხიგული, ქ., დუნდუა, ს., ქარაია, თ., დემოკრატია და მოქალაქეობა. 2020. გვ 167-169.

³ ბუშე, ნ., ბალფური, რ., სამოქალაქო საზოგადოების მხარდაჭერა აღმოსავლეთ ევროპასა და დასავლეთ ბალკანეთში: ძველი და ახალი გამოწვევები.

2.1. სამოქალაქო საზოგადოება ბალტიისპირეთის ქვეყნებში

საბჭოთა კავშირის დაშლამ ბალტიისპირეთის ქვეყნებისათვის განსხვავებული სურათი შემოგვთავაზა. პირველი ეს განპირობებული იყო მათ მიერ არადემოკრატიული რეჟიმის თავიდან დაღწევის შესაძლებლობებით, ხოლო შემდგომი მიმართულება გახლდათ ადამიანების ქმედება და აქტივობები, რომლებიც ნებაყოფლობით ჩაერთვნენ სამოქალაქო ინიციატივებში. პირველი წარმონაქმნი ჩნდება 1980-იანი წლებიდან, როდესაც საბჭოთა კავშირი უკვე დასუსტებული იყო, თუმცა, რა თქმა უნდა, უკვე დაშლის შემდგომ ფუნდამენტური ცვლილებები მოხდა. კერძოდ, ამ სამ სახელმწიფოს სურდა არასამთავრობო ორგანიზაციების შექმნის საფუძველზე დემოკრატია და გაერთიანების თავისუფლება მაღალ ეტაპზე აეყვანა. ექვგარეშეა, რომ ამ მიზნებმა მათ გამოჩინის და შემდგომი განვითარების საშუალება მისცა. ამის საფუძველს გვაძლევს 1989 წლიდან სამივე სახელმწიფოში არაერთი არასამთავრობო ორგანიზაციის დაფუძნება.

ესტონეთში 1988-1991 წლიდან დაარსდა მრავალი დამოუკიდებელი არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომლის მიზანი დასაწყისისთვის თავისუფლების იდეის გავრცელება იყო. მიუხედავად საბჭოთა კავშირის გავლენის, ესტონეთმა მოახდინა რიგი საოცრება სსო-ების განვითარების მხრივ, რადგან 1997 წლამდე 18915-ზე მეტი არასამთავრობო ორგანიზაცია იყო ოფიციალურად დარეგისტრირებული. დამატებით, ესტონეთში პოპულარობით სარგებლობს ინტეგრაციის ფონდი. ინტეგრაციის ფონდი არის ესტონეთის რესპუბლიკის მთავრობის მიერ დაარსებული ფონდი. ფონდი ინიცირებს და მხარს უჭერს ესტონეთის საზოგადოების ინტეგრაციისკენ მიმართულ პროექტებს და კოორდინაციას უწევს დაფინანსებას ამ სფეროში, მათ შორის უცხოური სახელმწიფოების მიერ დაფინანსებული რამდენიმე პროექტის ჩათვლით. ესტონეთში ინტეგრაციის პროცესის წარმატებული კურსი დამოკიდებულია ესტონეთის საზოგადოებაში მოქმედ ყველა დონეს შორის ეფექტურ თანამშრომლობაზე, როგორცაა სახელმწიფო ორგანოები, ადგილობრივი თვითმმართველობები, სკოლები, უნივერსიტეტები, კერძო კომპანიები და კერძო პირები.⁴

- 2022 წლის მიხედვით ესტონეთში 30000-ზე მეტი არასამთავრობო ორგანიზაცია არის რეგისტრირებული.⁵

რაც შეეხება ლატვიას, საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად, აღნიშნულ სახელმწიფოშიც დაიწყო არასამთავრობო სექტორების ჩამოყალიბება, დასაწყისისთვის 1200მდე არასამთავრობო ორგანიზაცია ფუნქციონირებდა, თუმცა ესტონეთისგან განსხვავებით, აქ უფრო ნაკლებად გახდა პოპულარული და მეტიც, იმის მაგივრად, რომ გაზრდილიყო სსო-ების ქმედითუნარიანობა, შემცირდა. 1988-1991 წლებში 42%-ით შემცირდა მისი ფუნქციონირება. ძირითადად იმ პერიოდისთვის არასამთავრობოების მთავარი დანიშნულება იყო მოქალაქეთა ზრუნვა და დახმარება, სოციალური ინტერესების დაცვა და ხელისუფლების მონიტორინგი.

- 2022 წლის მიხედვით ლატვიაში 27000-ზე მეტი არასამთავრობო ორგანიზაცია არის რეგისტრირებული.⁶

⁴ სამოქალაქო საზოგადოება და ინტეგრაცია.

⁵ არაკომერციული ორგანიზაციები ესტონეთში - არის თუ არა NPO მართლაც ასე მომგებიანი?

⁶ არაკომერციული და საქველმოქმედო ორგანიზაციების სია ლატვიაში.

1990-იანების დასაწყისში, ლიეტუვაში ამ სამი სახელმწიფოდან ყველაზე ნაკლებად ფუნქციონირებდა არასამთავრობო სექტორი, რადგან 1991-1996 წლის იუსტიციის სამინისტროს მონაცემებით რეგისტრირებული იყო 900 არასამთავრობო ორგანიზაცია, მაგრამ მოქალაქეთა გარკვეული ნაწილი ამბობდა, რომ რაოდენობა გაცილებით მეტი იყო. ლიეტუვის არასამთავრობოს უმეტესობა აქტიური იყო რელიგიური, საქველმოქმედო და ადამიანის უფლებათა დაცვის მიმართულებით. თუმცა, კანონმდებლობა, რომელიც უზრუნველყოფდა საგადასახადო შეღავათებს, ძნელად მისაღწევი გახდა და მზარდი კორუფცია ართულებდა საგარეო მხარდაჭერის საბოლოო მიზნის მიღწევას და ეს უარყოფითად აისახა მაშინდელ არასამთავრობო სექტორის შესაძლებლობების ზრდაზე.⁷

დღეის მონაცემებით, აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპისა და ევრაზიის რეგიონის ანგარიშში ლიეტუვა რჩება ყველაზე მდგრად არასამთავრობო სექტორის მქონე ქვეყნებს შორის და ლიდერობს ადვოკატირების განზომილებაში. ქვეყნის სსო-ების მდგრადობა სტაბილური დარჩა 2021 წელს. მცირე პოზიტიური ცვლილება მოხდა მომსახურების სექტორში: მუნიციპალიტეტებმა გამოიჩინეს მეტი ინტერესი არასამთავრობო ორგანიზაციებისთვის სერვისების გადაცემით, ხოლო არასამთავრობო ორგანიზაციებმა გააფართოვეს მათ მიერ შეთავაზებული სერვისების სპექტრი. ლიეტუვის NGDO პლატფორმა მუშაობს ინტერკულტურული, სამოქალაქო და დემოკრატიული საზოგადოებების გაძლიერებაზე, ლიეტუვური არასამთავრობო ორგანიზაციების შესაძლებლობების გაფართოებაზე, მონაწილეობა მიიღონ საერთაშორისო განვითარების თანამშრომლობის აქტივობებში და დაეხმარონ თავიანთი უნარების განვითარებას.

- 2022 წლის მიხედვით ლიეტუვაში 20000მდე არასამთავრობო ორგანიზაცია არის რეგისტრირებული.

2.2. სამოქალაქო საზოგადოება საქართველოში

საქართველოსთვის, მსგავსად სახელმწიფოების, რომლებიც მიიღვიან დემოკრატიისკენ სამოქალაქო საზოგადოების ფუნქციონირება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პლაცდარმია. საქართველომ წარსულში არაერთი ომი გამოიარა და დღემდე ცდილობს გადარჩენას ოკუპაციისგან. ნებისმიერი სახელმწიფოსთვის მნიშვნელოვანია საგარეო უსაფრთხოება, რომლის წინაპირობაა აუცილებლად ქვეყნის შიგნით არსებული პოლიტიკის სიძლიერე. როგორც უკვე ზემოთ აღვნიშნეთ, ევროკავშირისთვის მნიშვნელოვანია მის წევრ სახელმწიფოებში შეძლებისდაგვარად იყოს პოლიტიკური სტაბილურობა და ამას, მათი პრაქტიკების გაზიარებით ახორციელებს. შესაბამისად, საქართველოს აქვს იმის შესაძლებლობა და რესურსი, რომ მის სასიკეთოდ გამოიყენოს უკვე განვლილი სახელმწიფოების მაგალითები.

სამოქალაქო საზოგადოებაზე საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით ჩვენს ისტორიას, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე ყალიბდებოდა, იცვლებოდა და დღემდე ვითარდება. საქართველოსთვის უცხო ნამდვილად არ არის სამოქალაქო საზოგადოების არსებობა, თუმცა, რა თქმა უნდა, ძველ პერიოდში აღნიშნული სექტორი განსხვავებულად მუშაობდა.

პირველი რომელიც უნდა გაგვახსენდეს ეს იყო “წერა-კითხვის გამავრცელებელი ქართული საზოგადოება”, რომელიც 1879 წელს ჩამოყალიბდა. ეს იყო პირველი

⁷ მაჩიუკაიტე-ჟინინენ, ს., გამოწვევები სამოქალაქო საზოგადოებისთვის: მონაწილეობა ბალტიის ქვეყნების რეგიონის მშენებლობაში. მიკოლას რომერისის უნივერსიტეტი, ვილნიუსი 2008.

წარმონაქმნი სამოქალაქო საზოგადოების, როცა მოქალაქეთა გაერთიანებით და სულისკვეთებით შეიქმნა ისეთი ორგანიზაცია, რომლის მიზანს ქართული ენის შესწავლა წარმოადგენდა. მიუხედავად, იმის, რომ იმ პერიოდში რუსეთს დიდი ზეგავლენა ჰქონდა საქართველოზე, მოქალაქეთა თავდაუზოგავმა შრომამ და სულისკვეთებამ უკან არ დაახევინა და დიდად მნიშვნელოვანი ისტორიული სამაგალითო კვალი დაგვიტოვა.

მოგვიანებით, 1890 წლიდან ეკატერინე გაბაშვილის და სხვა ფემინისტი ქალების თაოსნობით გაიხსნა პირველი ქალთა სასწავლებელი ეკატერინე გაბაშვილის სახლში, სადაც ქალებს შესაძლებლობა მიეცათ მიეღოთ განათლება. XX საუკუნის დასაწყისში კი, კატო მიქელაძემ დააფუძნა „ხმა ქართველი ქალისა“, სადაც განხილული იყო არაერთი ქართველი ქალის პრობლემა იმდროინდელი ფონიდან გამომდინარე.⁸ უნდა აღინიშნოს, რომ გენდერული თანასწორობის მხრივ გატარებული სამოქალაქო საზოგადოების მცდელობები საქართველოში უფრო ადრე ფიქსირდება, ვიდრე ევროპულ სახელმწიფოებში. ერთის მხრივ, ეს არის მესიჯი, იმის, რომ საქართველოში ქალებმა იმაზე ადრე დაიწყეს მათ პრობლემებზე საუბარი, ვიდრე საუკუნეების შემდგომ ეს გაიწერებოდა დემოკრატიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ღირებულებად, რომ იყოს გენდერულად დაცული თანასწორი და თანაბარი გარემო.

ქმედითი ნაბიჯები ყალიბდებოდა 1921 წლამდე, სანამ საქართველოს გასაბჭოება მოხდებოდა. მაგ პერიოდამდე, იქმნებოდა პროფკავშირები, სპორტული კლუბები, მწერალთა და ხელოვანთა გაერთიანებები და ა.შ. შესაბამისად, თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მიუხედავად რთული პერიოდისა, საქართველოში მოსახლეობას ჰქონდა იმედი და სულისკვეთება სამშობლოს განვითარების.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი სამოქალაქო საზოგადოების არსებობის საქართველოში წინა საუკუნეში დაფიქსირდა 1978 წლის 14 აპრილს.⁹ კერძოდ, სტუდენტთა დიდმა პროტესტმა გამოიღო საბოლოო შედეგი, როდესაც საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში შედიოდა ცვლილება ქართული ენის ამოღებასთან დაკავშირებით, რაც საბედნიეროდ ესე არ მოხდა. ამ ისტორიული მომენტის გმირები ქართველი სტუდენტები აღმოჩნდნენ, რომელთა მეშვეობითაც არ განხორციელდა ცვლილება და ქართული ენა ისევ მთავარ ენად დარჩა სახელმწიფოსთვის.

თანამედროვე სამოქალაქო საზოგადოება საქართველოში 1991-1995 წლებში ჩნდება. აღნიშნულ პერიოდში იქმნებოდა პოლიტიკური ჯგუფები და სოციალური მოძრაობები, რომელთა უმეტეს ნაწილს სტუდენტები და ახალგაზრდა სექტორი წარმოადგენდა. მსგავსად ბალტიისპირეთის ქვეყნებისა, საქართველოში საზოგადოების მხრიდან ძლიერი ანტიკომუნისტური ღირებულებები სუფევდა, განსაკუთრებით წყურვილი ნანატრი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს. აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისგან განსხვავებით საქართველო უფრო რთული ამოცანის წინაშე იდგა. სწორედ, რომ გეოგრაფიული არეალიდან გამომდინარე, საქართველოზე უფრო ნაკლები ინვესტიცია განხორციელდა. 1994 წლიდან ქვეყანაში ნელ-ნელა დაიწყო უცხოური დახმარება. საერთაშორისო ფონდებმა დაიწყეს საქართველოში ფილიალების გახსნა, რომლის მთავარ იდეად ფინანსური და ტექნიკური მხარდაჭერა რჩება. დამატებით უნდა აღინიშნოს, რომ აღმოსავლეთ ევროპის მსგავსად, საქართველოშიც, ხელისუფლებაში მოსვლა დაიწყო იმ

⁸ ხმა ქართველი ქალისა, 1918 | 31 ოქტომბერი.

⁹ 1978 წლის 14 აპრილის თბილისის მოვლენები და ამონარიდები დასავლური პრესიდან.

დროინდელმა სამოქალაქო საზოგადოების წევრებმა. ვარდების რევოლუციის შემდგომ სსო-ებში ნაკლები ინვესტიცია ხორციელდებოდა, როგორც მთავრობის, ასევე უცხოური პარტნიორების მხრიდან, რადგან მთლიანი ინვესტიცია მიდიოდა მთავრობის რესურსზე. განსაკუთრებით იმ პერიოდში აქტიურად იყო ახალგაზრდა მოსახლეობა ჩართული ანტისაოკუპაციო მოძრაობების მხრივ, რაც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოვლინება იყო სამოქალაქო საზოგადოების.

საქართველოში, მსგავსად სხვა აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისა, სამოქალაქო საზოგადოება ასოცირდება არასამთავრობო ორგანიზაციასთან. რა თქმა უნდა, პირველი ნაბიჯი სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებაში და მის განვითარებაში ემსახურებოდა სსო-ების შექმნასა და ფუნქციონირებას. საქართველოში არაერთი არასამთავრობო ორგანიზაცია არის ოფიციალურად რეგისტრირებული, რომელთა მიმართულებები, კერძოდ, მიზანი არის განსხვავებული. ზოგისთვის აუცილებელია ადამიანის უფლებების დაცვა და ინფორმირება მოსახლეობაში, ზოგისთვის ფემინისტური იდეების სწორად გავრცელების ხელშეწყობა, საგანმანათლებლო სფეროს განვითარება და სხვადასხვა მხარდამჭერი პროექტების მეშვეობით სტუდენტების ხელშეწყობა და უცხოეთში სასწავლებლად გამგზავრების უზრუნველყოფა და ა.შ.

რამდენიმე წლის წინ არასამთავრობო ორგანიზაციები განსაკუთრებული აქტუალობით გამოირჩეოდა და მაღალი ხარისხით ხალხის ნდობის მხრივ, თუმცა დღესდღეობით, სამწუხაროდ ფონი შეიცვალა. მიუხედავად, იმის, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციებს დიდი წვლილი აქვს შეტანილი საქართველოს განვითარების მხრივ, არაერთი მიმართულებით, ადვოკატირების, ცოდნის ამაღლების და ა.შ. მოსახლეობაში გარკვეულწილად მაინც არის უარყოფითი დამოკიდებულება, რასაც ცხადყოფს არაერთი გამოკითხვა.

სამოქალაქო საზოგადოების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს მედია. მსგავსად სხვა სახელმწიფოებისა, საქართველოშიც აქტიურად არის ყურებადი მედია-სამუშაოები. ჩვენს შემთხვევაშიც მედიას აქვს დიდი ზეგავლენა საზოგადოების აზრის ფორმულირებაზე. დემოკრატიის ინდექსის თანახმად, რომელიც ყოველწლიურად ქვეყნდება ეკონომიკური ფორუმის მიერ, საქართველოში დღემდე არის მედიასთან მიმართებაში გარკვეული შეკითხვები თუ რამდენად დამოუკიდებელი და გამჭვირვალეა. შესაბამისად, დემოკრატიის ხარისხს, არა მხოლოდ გარემო განსაზღვრას თუ როგორი თანასწორი და თავისუფალია, არამედ პოლიტიკური ფუნქციონირებაც და ერთ-ერთ პლაცდარმს წარმოადგენს მედიის მიუკერძოებლობა.

დასკვნა

სამოქალაქო საზოგადოება არის მამოძრავებელი ძალა სახელმწიფოს შიგნით დემოკრატიული ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. სამოქალაქო საზოგადოება არის ჯაჭვი მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის უზრუნველსაყოფად. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მისი როლი განვითარებად სახელმწიფოებისათვის, რადგან სწორედ ისინი დგამენ რიგ ნაბიჯებს ქვეყნის დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობისა და პოლიტიკურად სტაბილური გარემოს შესაქმნელად. აღმოსავლეთ ევროპის თითქმის უმეტეს სახელმწიფოს აქვს ერთი ისტორიული წარსული, რომელიც უკავშირდება საბჭოთა

კავშირს, შესაბამისად აღნიშნულ რეგიონის სახელმწიფოებს არა მხოლოდ ეკონომიკური თუ პოლიტიკური განვითარება, არამედ მენტალური ცვლილებების მიღებაც სჭირდება.

ევროკავშირი არის დასაყრდენი ძალა ევროპის სახელმწიფოებისათვის. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შეიძლება ეს ეკონომიკური ორგანიზაციაა, თუმცა გაცილებით მეტ როლს ასრულებს სახელმწიფოების განვითარების მხრივ, რომ ჰქონდეთ შექმნილი ჯანსაღი პოლიტიკური გარემო. დამატებით, უნდა აღინიშნოს, რომ ევროკავშირი ეხმარება სახელმწიფოებს მაქსიმალურად გამოიყენონ ქვეყნის შიგნით არსებული პოტენციალი. სწორედ, ამიტომ საქართველოსთვისაც ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ვექტორს წარმოადგენს აღნიშნულ ორგანიზაციაში გაწევრიანება.

ევროკავშირმა არაერთი პროექტი შესთავაზა წევრ და სამომავლოდ გასაწევრიანებელ სახელმწიფოებს სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ. რაც წარმოდგენილია სხვადასხვა ფორუმების გამართვით, სადაც საქართველოს იღებს უშუალოდ მონაწილეობას. თავის მხრივ, ის პრაქტიკები, რომლებიც ჟღერდება აღნიშნულ ფორუმებზე უნდა იყოს მაგალითი იმის, თუ როგორ შეიძლება განვითარდეს სახელმწიფო უფრო სწრაფად და ეფექტურად.

სამოქალაქო საზოგადოებას აქვს უდიდესი როლი ქვეყნის განვითარების მხრივ. მოქალაქეთა ჩართულობით, უფრო ნაყოფიერად და ეფექტურად კეთდება საქმე, ვიდრე მხოლოდ ქმედითი ნაბიჯები იყოს ნაკარნახები ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან. დღესდღეობით არაერთი კლუბია შექმნილი საუნივერსიტეტო დონეზეც, რომელიც ინფორმაციული თვალსაზრისით სტუდენტებს ეხმარება სხვადასხვა მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მოძიებაში. დამატებით, არასამთავრობო ორგანიზაციების როლიც მნიშვნელოვანია, რადგან ხშირ შემთხვევაში ეს არის ორგანიზაცია, რომელიც ხელს უწყობს ქვეყნის შიგნით არსებული პრობლემის დაფიქსირებასა და შემდგომში ქმედითუნარიანი ნაბიჯების გადადგმაში.

განვითარებად სახელმწიფოებს, მათ შორის საქართველოსაც გააზრებული აქვს თუ რამხელა როლი აქვს მოქალაქეთა კმაყოფილებას. შეუძლებელია დემოკრატიისკენ ილტვოდე, ისე რომ მოქალაქეზე ორიენტირებულ გარემოს არ ქმნიდე. პრაქტიკაში, ყველა სახელმწიფოს განსხვავებული მიდგომა აქვს, თუმცა აღმოსავლეთ ევროპას საერთო პოლიტიკური წარსული გააჩნია. შესაბამისად, აღნიშნულ სახელმწიფოებს მეტად დაახლოებული გარემო აქვთ და საქართველოს შემთხვევაში შესაძლებელია კარგი პრაქტიკების დანერგვა საკუთარ სახელმწიფოში.

სამოქალაქო საზოგადოების გასაზრდელად, კონკრეტულად საქართველოში, აუცილებელია შემდეგი ნაბიჯების გადადგმა;

- სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ სწორი ინფორმაციის მიწოდება მოსახლეობამდე;
- ადგილობრივ დონეზე ხელისუფლების მხრიდან უფრო მეტი პროექტი უნდა დაინერგოს, სადაც მოსახლეობა იქნება მაქსიმალურად ჩართული;
- არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი უნდა გაიზარდოს და მათი საქმიანობა იყოს გამჭვირვალე, რომ მოსახლეობის მხრიდან უარყოფითი დამოკიდებულება დადებითად შეიცვალოს.

ბიბლიოგრაფია

1. ევროკავშირის აღმოსავლეთ მეზობლები. აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების მექანიზმი. <https://euneighbourseast.eu/projects/eu-project-page/?id=1594> [უკანასკნელად გადამოწმდა 20.10.2023];
2. ბოროუსი, გრიერ, აბაშიძე, ზვიად, მუხიგული, ქეთევან, დუნდუა, სალომე, ქარაია, თამარ, დემოკრატია და მოქალაქეობა. საარჩევნო სისტემათა საერთაშორისო ფონდი, თბილისი, 2020;
3. ბუშე, ნიკოლას, ბალფური, როზა, სამოქალაქო საზოგადოების მხარდაჭერა აღმოსავლეთ ევროპასა და დასავლეთ ბალკანეთში: ძველი და ახალი გამოწვევები. <https://www.gmfus.org/news/supporting-civil-society-eastern-europe-and-western-balkans-old-and-new-challenges> [უკანასკნელად გადამოწმდა 22.10.2023];
4. სამოქალაქო საზოგადოება და ინტეგრაცია. <https://www.eesti.ee/en/citizenship-and-documents/citizenship/civil-society-and-integration> [უკანასკნელად გადამოწმდა 22.10.2023];
5. არაკომერციული ორგანიზაციები ესტონეთში - არის თუ არა NPO მართლაც ასე მომგებიანი? <https://enty.io/blog/nonprofit-organizations-estonia> [უკანასკნელად გადამოწმდა 22.10.2023];
6. არაკომერციული და საქველმოქმედო ორგანიზაციების სია ლატვიაში <https://www.globalgiving.org/atlas/country/latvia/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 22.10.2023];
7. მაჩიუკაიტე-ჟვინიენე, საულე, გამოწვევები სამოქალაქო საზოგადოებისთვის: მონაწილეობა ბალტიის ქვეყნების რეგიონის მშენებლობაში. მიკოლას რომერისის უნივერსიტეტი, ვილნიუსი 2008.
8. ხმა ქართველი ქალისა, 1918 | 31 ოქტომბერი. <https://prosopography.iliauni.edu.ge/sources/2437-khma-qartveli-qalisa-1918-31-oqtomberi> [უკანასკნელად გადამოწმდა 03.11.2023];
9. 1978 წლის 14 აპრილის თბილისის მოვლენები და ამონარიდები დასავლური პრესიდან. https://idfi.ge/ge/14_april [უკანასკნელად გადამოწმდა 03.11.2023];
10. კენი, მაიკლ, სამოქალაქო საზოგადოება. ენციკლოპედია ბრიტანიკა. <https://www.britannica.com/topic/civil-society> [უკანასკნელად გადამოწმდა 22.10.2023];
11. იანგსი, რიჩარდ, ევროკავშირის სამოქალაქო საზოგადოების მხარდაჭერის ახალი მიმართულებები(გაკვეთილები თურქეთიდან, დასავლეთ ბალკანეთიდან და აღმოსავლეთ ევროპიდან). <https://carnegieeurope.eu/2020/02/18/new-directions-for-eu-civil-society-support-pub-81092> [უკანასკნელად გადამოწმდა 05.11.2023];
12. აღმოსავლეთ პარტნიორობის სამოქალაქო საზოგადოების ფორუმი. <https://eap-csf.eu/policy-dialogue/> [უკანასკნელად გადამოწმდა 05.11.2023].